

УДК 371.214: 796.0113

ББК 74.267.5

Інна Омеляненко

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ГРУП: ПОГЛЯД КОРИСТУВАЧА

У статті аналізується пояснювальна записка до чинної навчальної програми з фізичної культури для школярів спеціальних медичних груп молодшої школи з позиції окремих критеріїв передбачених "Державними вимогами до навчальних програм з фізичного виховання в системі освіти" як то: чіткість структури, використання загальноприйнятих спортивних термінів з теорії і методики фізичного виховання, доступність змісту для користувачів, наукова обґрунтованість. Висловлюється авторська позиція щодо сформульованих у пояснювальній записці мети та завдань фізичного виховання школярів СМГ, критеріїв оцінювання їх навчальних досягнень, орієнтовна сітка розподілу навчальних годин та зміст "Додаткового матеріалу". Аналізується відповідність назв структурних компонентів пояснювальної записки їх змісту.

Ключові слова: навчальна програма, пояснювальна записка, мети та завдання фізичного виховання в СМГ, додатковий матеріал.

В статье анализируется объяснительная записка к действующей учебной программе по физической культуре для специальных медицинских групп младшей школы с позиции отдельных критериев предусмотренных "Государственными требованиями к учебным программам по физическому воспитанию в системе образования" как то: четкость структуры, использования общепринятых спортивных терминов теории и методики физического воспитания, доступность содержания для пользователей, научная обоснованность. Высказывается авторская позиция относительно сформулированных в объяснительной записке цели и заданий физического воспитания школьников СМГ, критериев оценивания их учебных достижений, ориентировочная сетка распределения учебных часов и содержание "Дополнительного материала". Анализируется соответствие названий структурных компонентов объяснительной записки их содержанию.

Ключевые слова: учебная программа, объяснительная записка, цели и задачи физического воспитания в СМГ, дополнительный материал.

In the current article the explanatory message has been analyzed according to online course of physical education, which has been created for junior schoolchildren of special medical group from position of separate criteria envisaged by the "State requirements to the online course on physical education in the system of education" as that: clearness of structure, use of the generally accepted sporting terms of theory and methodology of physical education, availability of maintenance for users, scientific validity. Authorial position speaks out relatively set forth in the explanatory message of aim and tasks of physical education for SMG children, criteria of evaluation of their educational achievements, reference net of distribution of educational clock and maintenance of "Additional material". Accordance of the names of structural components of explanatory message is analysed them.

Keywords: online course, explanatory message, main goal and task of physical education for SMG children, additional material.

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень. Становлення та розвиток молодшої демократичної держави потребує розробки та удосконалення її структурами нормативно-правової бази, що регулює різні сфери життєдіяльності суспільства. За 20 років незалежності в Україні було розроблено та введено в дію значну кількість законів та підзаконних нормативних актів, які визначають напрямки розвитку фізичної культури загалом, та "правил" і "норм" фізичного виховання школярів, зокрема. Одним з найголовніших державних документів, що регламентує процес фізичного виховання школярів та визначає зміст навчального предмету "Фізична культура" у різних типах навчальних закладів є навчальна програма.

Згідно Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про фізичну культуру і спорт" та інших законодавчих актів України" фізичне виховання в загальноосвітніх навчальних закладах "...здійснюється відповідно до навчальних програм, затверджених у встановленому порядку" [1]. Навчальні програми з фізичної культури розроб-

ляються на основі затверджених Державних стандартів освіти та нормативних документів, що регламентують організацію навчально-виховного процесу в закладах освіти і затверджуються Міністерством освіти України як базові [2].

До навчальних програм усіх рівнів (базових, регіональних) висувається ряд вимог: чіткість структури, використання загальноприйнятих спортивних термінів з теорії і методики фізичного виховання, доступність змісту для користувачів, наукова обґрунтованість та інші [2]. Нажаль, вони не завжди витримуються авторами навчальних програм, що знижує їх практичну значимість. Особливо шкодить практиці фізичного виховання нехтування правилами при розробці базових навчальних програм, коли помилкові її елементи примножуються регіональними документами планування, а найчастіше – такі базові програми безальтернативно ігноруються вчителями фізичної культури з усвідомленням їх низької якості та подальшою організацією власної педагогічної діяльності без вихідного документу планування, що суттєво знижує ефективність процесу фізичного виховання.

Аналіз фахівцями діючих навчальних програм, обмін думками щодо їх змісту зменшать ймовірність можливого негативного впливу суб'єктивного чинника на результати діяльності педагога; забезпечать творчий підхід до реалізації змісту державного документу, сприятимуть усвідомленню власних педагогічних дій; стануть поштовхом до удосконалення програмно-нормативної бази фізичного виховання школярів, та, відповідно, підвищать його ефективність.

Мета дослідження – визначити відповідність чинної навчальної програми з фізичної культури для спеціальних медичних груп (СМГ) у 1–4 класах загальноосвітньої школи окремим вимогам до її розробки.

Методи дослідження: аналіз документальних матеріалів.

Результати дослідження. Навчальна програма – документ, що визначає зміст фізичного виховання для конкретної категорії осіб. Його спрямованість на контингент з певною характеристикою (вік, стан здоров'я, спеціальна чи спеціалізована освіта) передбачає окреслення кінцевих результатів фізичного виховання з урахуванням особливостей конкретної категорії осіб. Продумані та грамотно сформульовані положення очікуваних результатів фізичного виховання певної групи осіб визначають найдоцільніші засоби їх досягнення а, відповідно, і зміст навчальної програми. Прогнозований кінцевий результат фізичного виховання конкретної категорії осіб формулюється у вигляді мети і завдань, які автор(и) навчальної програми розміщують у пояснювальній записці до неї.

При формулюванні мети і завдань будь-якого напрямку педагогічної діяльності необхідно опиратись на сутність таких дефініцій. Так, мета визначається, як запланований кінцевий результат, модель майбутнього продукту діяльності з цілісним, чітким та конкретним формулюванням. Натомість завдання визначають шляхи реалізації мети, а їх сукупність утворює ланцюг взаємопов'язаних положень, спрямованих на досягнення мети.

У чинній навчальній програмі з фізичної культури для дітей молодшого шкільного віку з ослабленим здоров'ям [3] три окремих положення мети фізичного виховання школярів СМГ не розкриваються через наступні сім положень завдань фізичного виховання дітей з ослабленим здоров'ям. Кожна з тез сформульованих авторами програми мети фізичного виховання школярів СМГ є окремим положенням, перелік яких продовжується випадково визначеними завданнями фізичного виховання школярів СМГ. Таким чином, сутнісний зв'язок між метою і завданнями та окремими завданнями фізичного виховання школярів з ослабленим здоров'ям відсутній. Разом з тим, зміст компонентів сформульованої у навчальній програмі мети фізичного виховання в

СМГ є дискусивним. Так, малоімовірним є досягнення мети, яка декларує “спланувати і реалізувати шляхи виходу з хвороби тимчасового або тривалого характеру”, адже лише засобами фізичного виховання неможливо подолати більшість хвороб школярів. До того ж, характеристика хвороб у цій частині мети фізичного виховання, як “тимчасових, або тривалих...” не доповнюють одна одну, бо тимчасові хвороби можуть бути не лише короточасними, але й тривалими.

Інший змістовий компонент мети фізичного виховання школярів з ослабленим здоров’ям – “допомогтися індивідуально-стійкого поліпшення самопочуття” – недоцільно розглядати як кінцевий результат перебування школярів в СМГ, а лише як один з поміж багатьох показників здоров’я людини, до того ж суб’єктивного характеру.

У формулюванні мети фізичного виховання для школярів СМГ у 1–4 класах також пропонується “використати та поліпшити потенційні можливості учнів для повноцінного входження в доросле життя”. Очевидно, що це положення навчальної програми сформульовано без урахування вікових особливостей молодших школярів. Така ж проблема властива ще для однієї з тез пояснювальної записки, якою рекомендовано “...знайомити з основами отримання рухових умінь і формувати відповідні навички для оволодіння професією в майбутньому” учнів 1–4 класів.

Окремі завдання фізичного виховання школярів з ослабленим здоров’ям, представлені у навчальній програмі, викликають подив. Так одне з них закликає до “виховання толерантності та культури поведінки” школярів СМГ. Подібне вип’ячування окремих особистісних якостей з-поміж значного їх переліку, зокрема, і групи виховних завдань, загалом, є виправданим лише у разі їх актуальності для певного контингенту школярів. Не має підстав стверджувати те, що для дітей СМГ виховання толерантності і культури поведінки є найактуальнішими проблемами у формуванні особистості.

Завдання, що пропонує “знайомство з методами усунення можливих функціональних змін в організмі під впливом тривалої хвороби (формування постави, загартування, самомасажу, різновидів дихання тощо) характеризується рядом неточностей. По-перше не доцільно формулювати будь-яке завдання з іменника. По-друге, знайомство школярів лише з “методами”, а не “методиками” унеможлиблює досягнення позитивного результату у процесі самостійної діяльності. По-третє, факт наявності у школярів СМГ, як мінімум, функціональних змін не піддається сумніву, тому використання словосполучення “можливих функціональних змін” у формулюванні завдання є недоречним. По-четверте, формувати на заняттях СМГ потрібно не “поставу” загалом, а лише правильну поставу. По-п’яте “формування постави” та “різновиди дихання” не є методами апріорі.

Неприпустимо використовувати у державних документах не точні з філологічної точки зору та не фахові терміни та словосполучення – “лікарняний контроль”; “загальні уроки фізичної культури”, “практичне виконання методик”, “загальний навчальний матеріал”, “структура організації занять”, “вправи для зняття ...фізичних навантажень”, “корегування патогенезу захворювань”, “стрибки (імітація)”, “істинний сколіоз”, “виконання вправ на розслаблення в повільному темпі”, “урок спецгрупи”, “тема уроку”, “теоретичний компонент спецмедгрупи”, “огляд у фас”, “стегна установлені несиметрично”, “трикутник талії – це отвір...” та інші.

Наступна інформація пояснювальної записки до навчальної програми під заголовком “Особливості проведення уроку спецгрупи” є вкрай важливою для фахівця, оскільки повинна визначити специфічні для занять в СМГ організаційно-методичні вказівки, обов’язкові для виконання кожним вчителем фізичної культури. Натомість, її зміст не відповідає задекларованій назві цього структурного елементу пояснювальної

записки. Тут поодинокі методичні особливості занять в СМГ чергуються з такими, що притаманні іншим формам фізичного виховання школярів (“за необхідністю вибірково перевіряють виконання домашніх завдань”, “повторюються раніше вивчені рухи”, “після загального підсумку уроку дається домашнє завдання” та інші), а значить – не є особливими.

До того ж, цей розділ містить безальтернативну методичну інформацію, яка не повинна регламентуватись навчальною програмою, а пропонуватись методичними розробками та визначатись учителем фізичної культури. Так, автор навчальної програми однозначно стверджує, що у підготовчій частині “використовують вправи ритмопластики, танцювальні рухи, вправи на поставу і розслаблення”. Риторичне питання: “Хіба лише цим переліком обмежуються засоби підготовчої частини занять фізичними вправами в СМГ?”

Проблема невідповідності назви і змісту окремих розділів пояснювальної записки навчальної програми не вичерпується лише одним фактом. Так, “Орієнтовна структура організації занять з учнями спецмедгрупи” містить матеріал, який не стосується структури заняття, а радше – послідовності використання засобів, не прив’язаних до структурних компонентів заняття в СМГ. Разом з тим, ця інформація має сумнівну методичну користь, оскільки заняття в СМГ не варто починати з “...виконання методик щодо корегування захворювання...” з наступним 10-хвилинним комплексом дихальних вправ, як рекомендовано автором навчальної програми. До речі, така авторська позиція суперечить інформації попереднього розділу пояснювальної записки, де пропонується інша послідовність використання фізичних вправ підготовчої частини заняття в СМГ. Варто зазначити, що структура заняття в СМГ з його умовним розподілом на три частини (підготовчу, основну, заключну) подана автором навчальної програми, але у попередньому розділі, який не стосується структури заняття, а особливостей його проведення.

Зачепивши проблему структури заняття в СМГ, висловлюю власну позицію про важливість орієнтації фахівців на проведення чотирьох частин заняття. Перша з яких – вступна, яка передбачає виконання учнями комплексу дихальних вправ – вкрай необхідного для дітей з ослабленим здоров’ям компоненту заняття для поступового “включення” в роботу кардіо-респіраторної системи перед виконанням ЗРВ. Така позиція фігурувала у навчальній програмі-попередниці і як раціонально-логічне положення не потребувало змін.

Матеріал розділу пояснювальної записки навчальної програми під заголовком “Фізичне виховання учнів спецмедгрупи” включає шість вибірково-випадкових методичних та організаційних положень, які доречно було б розмістити у попередньому розділі, подібною за своєю назвою – “Особливості проведення уроку спецгрупи”. Втім, вилучення такої інформації з пояснювальної записки було б непоміченим, навіть корисним для фахівця, оскільки вона не відображає організаційно-методичних особливостей реалізації конкретної навчальної програми. Так, одне з положень цього розділу (“обов’язкове навчання з обмеженими навантаженнями на уроках фізичної культури”) дублює попередній матеріал навчальної програми; інше (“навчання за окремою програмою в спеціальній медичній групі” - не несе додаткової корисної інформації, а є абсолютно зрозумілим для користувача програми, яку він тримає в руках; наступне (“використання природних та оздоровчих факторів (... катання на ковзанах, лижах, плавання...)”) – є аксіомою для вчителя фізичної культури, до того ж з неправильним тлумаченням таких “факторів”, оскільки в дужках зазначені лише засоби.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів СМГ, розміщені у пояснювальній записці навчальної програми, використати на практиці вчителю фізичної культури

доволі складно з причини: або невдалого роз'яснення автором власних розробок, або непродуманих підходів до оцінювання результатів діяльності школярів з ослабленим здоров'ям. Так, у характеристиці рівнів навчальних досягнень учнів другий і третій з них передбачають виконання школярами двох чи трьох “вимог”, відповідно. В останньому випадку поруч із кількісними рекомендаціями “вимог” ще пропонується врахувати “володіння навичками самостійних занять”. Цей припис сприймається користувачем програми як четверта, додаткова “вимога”, яка безпідставно не враховується на інших рівнях оцінювання. Така ж додаткова вимога прописана до першого рівня оцінки результатів діяльності учнів СМГ: “учень має загальні уявлення про значення лікувально-оздоровчих заходів і комплексів”, яка нажаль, не знайшла свого продовження у наступних рівнях оцінювання. Оцінка результатів діяльності учнів СМГ ускладнюється ще й тим, що зміст трьох “вимог”, які лежать в основі характеристики рівнів оцінювання, залишається для вчителя невідомим, оскільки у документі не декларується жодна інформація як “вимога” до оцінювання.

“Умовна сітка розподілу навчальних годин за темами програмового матеріалу” вже привертає увагу фахівців деякими неточностями у її назві. Доцільніше сітку годин розподілу навчальних годин називати “орієнтовною”, а не “умовною”, яка включає в себе не “теми”, а “розділи” навчальної програми. До того ж, аналіз сітки годин виявив: планування засобів гандболу, які відсутні у змісті навчальної програми; пропозицію використовувати “інші – на вибір” елементи спортивних ігор, відсутні у навчальній програмі; планування “комплексів вправ оздоровчої спрямованості”, які, ймовірно, є змістом розділу “Гімнастика”; окремо виділені “дихальні вправи”, які у змісті навчальної програми також містяться у розділі “Гімнастика”; дубляж інформації про використання вправ для корекції (№ 8) та інше.

У пояснювальній записці до навчальної програми (стор 180) зазначено про виключення стрибків для школярів СМГ на уроках фізичної культури. У той же час, зміст програми для цієї категорії учнів наповнений подібними вправами у декількох її розділах (гімнастика, легка атлетика).

Потреба розмішувати у додатках навчальної програми перелік і комплекси фізичних вправ є дискусійною. В сучасному інформаційному просторі знайти потрібний перелік спеціальних фізичних вправ не складно. Інша справа – правильно їх застосувати: розробити комплекс, керуючись конкретними правилами з урахуванням нозології, стану здоров'я конкретного учня, його віку та етапу корекційної роботи; визначити оптимальні фізичні навантаження в кожному конкретному випадку тощо. Передбачити навчальною програмою всі методичні тонкощі у підборі фізичних вправ з урахуванням особливостей контингенту СМГ не можливо і не потрібно. Це – функція вчителя фізичної культури – фахівця з вищою освітою та відповідною підготовкою до роботи з дітьми СМГ.

Повертаючись до змісту “Додаткового матеріалу” навчальної програми варто зазначити, що під назвою “комплекс вправ” не доречно об'єднувати 24–28 вправ, тим більше, зорієнтованого на школярів СМГ. Також неприпустимо рекомендувати комплекс “спеціальних фізичних вправ” для всіх учнів з порушеннями постави без урахування його різновиду; а тим паче комплекс “спеціальних вправ” при захворюваннях і серцево-судинної, і дихальної, і видільної, і травної систем та ожирінні. Їх використання не матиме очікуваного терапевтичного ефекту, більше того може зашкодити здоров'ю окремих дітей (наприклад, вправа № 11 – присідання – протипоказана при спланхноптозі).

У додатку № 9 подається “тестове обстеження” для виявлення порушень постави, яке, як тут же зазначається, “...проводиться лікарем дитячої установи”. Чи варто у документі, зорієнтованому на вчителя фізичної культури подавати діагностичні методики, що використовуються іншими особами? – питання з прогнозованою відповіддю для більшості вчителів фізичної культури. До того ж, зміст поданої методики обстеження постави викликає ряд запитань, або абсолютних заперечень. Так “вальгусне положення п’ятки...”, або О-подібна форма нижніх кінцівок не свідчать однозначно про порушення постави і тому не можуть подаватися як ознаки порушень постави. Для “...виявлення торсії хребців” огляд “спереду” не дасть достовірної інформації. Ознаки порушення постави у сагітальній площині, представлені у таблиці, не коментуються для кінцевого висновку про вид дефекту постави, натомість пропонується сумнівна оцінка отриманих результатів обстеження постави: “нормальна оцінка”, “деякі відхилення...”, “значне порушення постави”. Для корекції порушення постави такий висновок є не інформативним.

Висновок

Навчальна програма, розроблена для учнів 1–4 класів, які за станом здоров’я належать до СМГ, характеризується рядом недоліків. Її пояснювальна записка, зміст та додатки містять недоречності наукового, термінологічного, методичного та філологічного характеру. Цей факт підносить важливість аналітичних здібностей вчителя фізичної культури, потребу здорової критики, а не “сліпого” виконання фахівцем, навіть державних документів та підтверджує тезу про те, що безумовне виконання змісту базових навчальних програм вчителем фізичної культури – безперспективний шлях розв’язання проблем у сфері фізичного виховання підростаючого покоління.

До того ж оприлюднення проекту навчальної програми та її публічне обговорення фахівцями до офіційного затвердження підвищило б якість цього важливого документу планування процесу фізичного виховання у закладах освіти та стало б додатковим мотивом для реалізації фахівцями у практичній діяльності.

1. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про фізичну культуру і спорт” та інших законодавчих актів України”. – 2009, № 1724–VI.
2. Наказ Міністерства освіти України “Державні вимоги до навчальних програм з фізичного виховання в системі освіти”. – 1998, № 188.
3. Іванова Л. І. Фізичне виховання учнів з відхиленнями у стані здоров’я: [метод. посібник] /Л. І. Іванова. – К. : Література ЛТД, 2012. – С. 177–221.

References

1. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy, (2009) “Pro fizychnu kulturu i sport” ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy”, no. 1724-VI.
2. Nakaz Ministerstva osvity Ukrainy “Derzhavni vymohy do navchalnykh prohram z fizychnoho vykhovannia v systemi osvity”, (1998), no. 188.
3. Ivanova, L.I. (2012), “Fizychnе vykhovannia uchniv z vidkhylenniamy u stani zdorovia: metod.posibnyk” [Fizychnе vykhovannia uchniv z vidkhylenniamy u stani zdorovia: metod.posibnyk], Literatura LTD, Kyiv, Ukraine.

Рецензент: докт. біол. наук, проф. Мицкан Б. М.